

**КИЧИК БИЗНЕСНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ХОТИН – КИЗЛАРНИНГ
УРНИ.****Азизова Мехринса Акромжон кизи**

Аннотация: *Мустакилликнинг дастлабки йилларида Ўзбекистонда хотин-кизлар тадбиркорлигини оширишга қаратилган қуплаб ишлар амалга оширилди. 1991 йилдан ҳозирги кунгача Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик соҳасини ривожлантиришга қаратилган қонун ҳужжатларини қабул қилиниши, уларда хотин-кизлар фаолиятига алоҳида эътибор қаратилганлиги қуриб чиқилди. Бу ҳужжатларда хотин кизлар тадбиркорлигини қонуний асосда мустақамлаб берилганлиги ва қуплаб имтиёзлар мавжуд бўлганлиги ҳақида маълумотлар берилган.*

Калит сўзлар. *Хотин-кизлар, фаол аёллар, кичик бизнес, тадбиркорлик, хунармандчилик, тикувчи аёллар, мустакиллик, қонун, қарор, фармойиши ва бошқалар.*

КИРИШ

Ўзбекистонда хотин-кизларни ҳуқуқий, иқтисодий ва ижтимоий ҳимоялаш, улар учун қулай шарт-шароитлар яратиш масаласи давлат сиёсати даражасига қутарилди. Хусусан, 2017-2021 йилларда Ўзбекистонни ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Хдракатлар стратегиясида "хотин-кизларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, уларни давлат ва жамият бошқарувидаги урнини қучайтириш, хотин-кизлар, қасб-хунар коллежи битирувчи кизларининг бандлигини таъминлаш, уларни тадбиркорлик фаолиятига қенг қалб этиш, оила асосларини янада мустақамлаш" [13] га алоҳида аҳамият қаратилган. Шунинг учун, Ўзбекистон Республикасида хотин-кизларни кичик бизнес ва тадбиркорликка қенг қалб этиш, молиявий қихатдан қуллаб-қувватлаш ва бу борада эришилган натижаларни таҳлил қилган ҳолда, мавжуд муаммоларни бартараф этишга қаратилган илмий тадқиқотлар олиб бориш муҳим аҳамият қасб этади.

МУҲОҚАМА

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 31 январдаги П[^]-2746-сон "Кичик ва хусусий тадбиркорликни микроқредитлаш тизимини янада қенгайтириш ва соддалаштириш чора-тадбирлари тугрисида"ги, 2017 йил 10 февралдаги ПФ-2767-сон "Кичик тадбиркорликни ривожлантириш Қафолат қамгармасини ташқил этиш тугрисида"ги, 2017 йил 24 майдаги П[^]-2996-сон "Қасаначиликни янада ривожлантириш учун қулай шароитлар яратиш чора-тадбирлари тугрисида"ги қарорлари, 2018 йил 2 февралдаги ПФ-5325-сон "Хотин-кизларни қуллаб-қувватлаш ва оила институтини мустақамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан қамиллаштириш чора-тадбирлари тугрисида"ги фармони, 2019 йил 7 мартдаги П[^]-4235-сон "Хотин-кизларнинг меҳнат ҳуқуқлари қафолатларини янада қучайтириш ва тадбиркорлик фаолиятини қуллаб-қувватлашга оид чора-тадбирлар тугрисида"ги қарорида қамда

сохага оид бошка меъёрий хужжатларда юртимизда истикомат килаётган хотин-кизларни тадбиркорликка жалб қилишга, уларни буш вақтларини унумли фойдаланиш, оила бюджетини оширишда аёлларни ҳам фаоллигини таъминлашга катта эътибор қаратилган.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистонда хотин-кизларни иқтисодий жараёнларга жалб этишга қаратилган давлат сиёсатининг ахамияти, кичик бизнес ва тадбиркорлик харакатининг мамлакат иқтисодий тараккиётидаги урни ҳамда уларда хотин-кизлар иштироки масалаларига алоҳида эътибор қаратилган. Бу эса уз навбатида хотин-кизларни тадбиркорлик фаолиятига босқичма босқич кириб боришидан далолат беради.

Бизга маълумки инсоният жамияти шаклланишининг тарихий тараккиётида бозор иқтисодиёти муҳим аҳамият касб этади. Бозор иқтисодиётининг узок йиллик тарихига назар ташлайдиган булсак, у жамият иқтисодий тараккиётини таъминлаб берувчи, фаровонликни оширувчи прогрессив куч эканлигига гувоҳи булишимиз мумкин. Бугунги кунга келиб, жамиятда моддий неъматлар ишлаб чиқариш, инсонларнинг ҳаётий эҳтиёжларини кондиришга хизмат қилувчи муҳим соҳа сифатида тадбиркорлик бозор иқтисодиётининг ажралмас қисмига айланди. Бу жараёнда миллий хунармандчилик муҳим урин тутди. Хунар турлари асрлар давомида кенгайиб, янги йуналиш ва мактаблар ҳосил қилган. Маълумотларга қура, бугунги кунда республикамизда хунармандчиликнинг 34 тури мавжуд[19]. Бу эса уз навбатида юртимиз аҳолисининг ушбу хунармандчиликнинг маълум касбларида фаол меҳнат қилаётганидан далолат беради.

Ўзбекистонда чеварчилик, каштачилик, гиламдузлик, зардузлик каби хунар турлари билан аёллар уйда утириб шугулланишган. Хунармандчиликда устоз-шогирд аъъаналари мавжуд булиб, авлоддан-авлодга утиб келувчи узига ҳос тартиб-қоида ва меъёрлар, ахлокий мезонларга амал қилинган[10]. Бу маълумотлардан шуни билишимиз мумкинки, юртимизда истикомат қилиб келаётган хотин-кизларни азалдан тадбиркорликнинг бир соҳаси билан шугулланиб келган. Бу эса ҳозирги кундаги хотин-кизларни тадбиркорлиги узок утмишга бориб такалишидан далолат беради.

Хунарманд хотин-кизларга собик иттифок даврида арзон ишчи қуши сифатида қаралиб, аёллар меҳнатида оғир саноатда, пахта яккахокимлиги шароитида, кишлок хужалигидаги оғир юмушларда фойдаланилди. Ўзбекистоннинг 90-йиллари бошларида хотин-кизлар ижтимоий ишлаб чиқаришда 7-8 соат меҳнат қилиш билан бирга, оилада уй-рузгор юмушларини ҳам бажарган, яъни эркак ҳафтасига 41 соат ишласа, ижтимоий банд булган аёллар ҳафтасига улардан икки хисса ортиқ меҳнат қилган, кишлок аёлининг ижтимоий аҳоли эса бундан ҳам оғирроқ булган [17]. Ушбу давр сиёсатида хусусий мулкка, тадбиркорлик фаолиятига йул берилмади, жамиятдаги барча мулклар давлатники, шу билан бирга, умумхалқ мулки, деб эътироф этилди, хунарманд аёлларнинг асосий қисми артеллар, бадий буюмлар

корхоналари, завод ва фабрикаларга жалб килинса-да, узбек хотин-кизлари табиатидаги тадбиркорлик сифатлари сакланиб колди, уй хунармандчилиги ва тадбиркорлиги тарихан утган давр мобайнида узбек халки турмуш тарзининг ажралмас кисмига айланди. Шу сабабли, мустакиллик йилларида бозор муносабатларини амал килиши учун етарли шарт-шароитлар яратишга каратилган ислохотларнинг асосий максоди аввало, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштиришдан иборат булди. Бу эса уз навбатида эркаклар билан бир каторда хотин-кизларни тадбиркорлиги жадаллик билан кириб боришига туртки булди.

Узбекистон Республикаси Конституциясида "Бозор муносабатларини ривожлантиришга каратилган Узбекистон иктисодиётининг негизини хилма-хил шакллардаги мулк ташкил этади. Хусусий мулк бошка мулк шакллари каби дахлсиз ва давлат химоясидадир"[11] деб мустахкамлаб куйилди. Бу эса тадбиркорлик фаолиятини янада ривожлантириувчи конун десак муболага булмайдди. Юкорида таъкидлаганимиздек, мустакилликкача булган даврда хусусий мулкка чекловларнинг мавжудлиги, мулкни давлат хамда умумхалк мулки сифатида караши кишиларда жамоавий меҳнатнинг маълум куринишида ривожланганлигидан далолат беради. Бу эса хусусий тадбиркорликни ривожланишига тусик булган омиллардан бири булган. Хрзирги кунда хусусий мулкчилик асосий конунимизда белгилаб берилган.

АДАБИЁТЛАР ТАХЛИЛИ

Мустакиллик йилларида аёл аввало, инсон сифатида ижтимоий-сиёсий, ҳуқуқ ва эркинликларга эга булди, Узбекистон Республикаси Конституциясининг 46-моддасида "Хотин-кизлар ва эркаклар тенг ҳуқуқлидирлар"[11], деб белгилаб куйилди.

1992 йили Узбекистон Республикаси Олий Кенгаши томонидан Вазирлар Маҳкамаси олдига хотин-кизлар аҳолини яхшилаш буйича Давлат дастурини ишлаб чиқиш вазифаси куйилди[18]. Бу орқали республикадаги хотин-кизларни босқичма-босқич тадбиркорликка йуналтириш кузга тутилган.

Узбекистонда хотин-кизларни куллаб-қувватлашга каратилган давлат сиёсати натижасида ҳуқуқий меъёрлар босқичма-босқич, тизимли амалга оширилди[4]. Бу эса хозирги кундаги хотин-кизларни тадбиркорликка жалб килиниши, уларни нафакат тадбиркор, балки жамиятни фаол аъзоси сифатидаги ролини ошириш, эркаклар ва аёлларни узаро тенглигини таъминловчи асосий ишлар эканлигидан далолат беради.

1993 йилда ташкил этилган кичик ва урта тадбиркорликни ривожлантиришга кумаклашувчи жамгарма (1995 йилдан Бизнес-фонд)[16] томонидан 62 миллион сумдан ортик кредит ажратилиши[2] натижасида минглаб тадбиркор хотин-кизларга фаолиятларини йулга куйиш, кенгайтириш учун имкониятлар яратиб берилди.

1995 йилга келиб, республикада ишлаб чиқариш пасайишини кескин тухтатишга эришилди ва мамлакатда ижтимоий фаол аҳоли сони 8 млн. 474 минг 600 нафардан иборат булгани холда, унда аёллар улуши 3 млн. 623 минг 300 нафарни ташкил этди[5]. Бу эса узига хос ижтимоий-иктисодий муаммо куламини сакдаб турарди. Шу йил 28 августда Вазирлар Маҳкамасининг "Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни

ривожлантиришни куллаб-қувватлаш давлат дастури тугрисида"ги, 1996 йил 9 июлда эса "Хусусий тадбиркорлик ва кичик бизнесни куллаб-қувватлаш тугрисида"ги қарорларининг қабул қилиниши натижасида, 1996 йил бошларида республикада 32 минг кичик қорхона бўлиб, уларда саноат маҳсулотларининг 44 фоизи, қишлоқ хужалиғи маҳсулотларининг 97 фоизи ишлаб чиқарилган [3]. Буларда ҳам аёллар иштироки ортиб борганлигини қуришимиз мумкин.

1996 йилнинг биринчи ярмида республика иқтисодиётида жадал узиш даври бошланди. Хусусийлаштириш жараёни чуқурлашди ва кенгайди, кичик ва хусусий қорхоналар сони 19100 тага ортиди, бу йўналишда фаолият қурсатаётган тадбиркор хотин-қизларнинг сони ҳам анча ўсди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1998 йил 9 апрелда "Хусусий тадбиркорлик, кичик бизнесни ривожлантиришни янада рағбатлантириш чоратадбирлари тугрисида"ги Фармони[6] имзоланди. Бунда ҳам хотин-қизларни тадбиркорлик фаолиятига тўғри мақсадида қўллаб-қувватлаш белгилаб берилган. Бунинг натижасида 1998 йилдаги ҳолатда хотин қизларнинг иқтисодий соҳасидаги ўлими 3879,0 минг кишини ташкил этган бўлса, 2000 йилга келиб бу қўрсаткич 3955,1 мингга еганини қуришимиз мумкин[1].

2000-2008 йилларда кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектларига қўриқ бериш тизими яхшиланди[14], бунинг натижасида хотин-қизларга ўз тадбиркорлигини яхшилаш мақсадида имтиёзли маблағлар қўриққа келди. Хусусан, шаҳар ва қишлоқ жойларда аёллар ўз тадбиркорлигини йўлга қўйиш учун қўриқлар ола бошладилар. Масалан қўллаб-қувватлаш тадбиркор аёллар томонидан қўриқ маблағлари ҳисобидан тикувчилик ва пиширик сехлари, қўриқ салонлари, хўнарандчилик марказлари ва бошқа тадбиркорлик шаҳобчалари очилди. 2006-2010 йилларда ишлаб чиқаришни техник жиҳатдан мўнтазам модернизация қилиб боришни жадаллаштириш учун қорхоналарнинг ўз маблағлари ва қўриқ қилинган маблағлар ҳисобидан йўналтириётган сармояларини ўч йўлга қўриқ (қўриқ) солиқидан, ўнатилган ва ишлаб чиқариш жараёнида қўриқланилаётган янги ўқуналарни эса мўлк солиқидан озод қилинди[12]. Бунинг натижасида тикувчилик сехларидаги эски тикув машиналари алмаштирилди, қандолатчилик сехларидаги печлар ва турли асбоб ўқуналар янгиландилар. Бу қўриқ имтиёзлар хотин-қизларни тадбиркорлик фаолиятида қўриқнинг ортишига сабаб бўлди. Бундай яратилган имқониятлар ва ўзгаришлар хотин-қизларни тадбиркорлик соҳасига қўриққиларини ортирди ва уларни сонини ошишига олиб келди. Хусусан, 2005 йилда иқтисодий соҳаларда банд бўлган аёллар сони 4871,5 минг [1] кишини ташкил қилган бўлса, 2010 йилга келиб 5295,1 минг[1] кишини ташкил қилди, яъни 1,087 баробарга ошганини қуришимиз мумкин.

2008 йил Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозининг салбий оқибатларини қўриққиларига қўриққилган "Инқирозга қўриқ чоралар дастури"да кичик бизнесни ривожлантиришга алоҳида аҳамият берилди, тадбиркор хотин-қизлар учун ажратилаётган қўриқлар қўриққиларини ошириш, Республика Марказий банки хотин-қизлар

тадбиркорлиги учун 148 млрд. 700 млн. сум кредит ажратган булса, 2010 йилда бу курсаткич 250 млрд. 595 млн. сумни ташкил килди [9]. Бу каби имкониятлар хотин-кизлар тадбиркорлигини янада ривожлантиришга туртки булди. Чунки, бу каби имтиёзли кредитларнинг мавжудлиги, якка тартибда фаолият олиб бораётган хунарманд аёлларнинг фаолиятини кенгайтиришга имконият яратди. Хусусан, Сурхондарё вилояти Денов туманида ҳам аёллар уз тадбиркорликларини ривожлантириб олди. Масалан, уйда тикувчилик билан шугилланадиган аёлларимиз махаллада тикувчилик ателларини очиб, ишларини кенгайтириш билан бир каторда махалладаги хотин-кизларни бандлигини таъминладилар. Махалладаги ёш кизларни тикувчиликка кизикишини орттирди. Бунинг натижасида шогирдликка келган кизларни хунарга ургатиш билан бир каторда арзон ишчи кучига ҳам эга булдилар. Буларнинг барчаси тадбиркор аёлларнинг даромадларини ошишига ҳам олиб келди.

2011 йил "Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик йили"да кабул килинган давлат Дастури, Узбекистон Республикаси Президентининг "Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун кулай ишбилармонлик мухитини шакллантиришга доир кушимча чора-тадбирлар тугрисида"ги Фармони[8], 2014 йил 3 июлдаги "Давлат мулки объектларини кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларига сотиш борасидаги кушимча чора-тадбирлар тугрисида"ги, 2015 йил 28 апрелдаги "Иктисодиётда хусусий мулкнинг улуши ва ахамиятини ошириш чора-тадбирлари тугрисида"ги карорлари, 2016 йил 5 октябрдаги "Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни хар томонлама химоя килишга ва ишбилармонлик мухитини сифат жихатидан яхшилашга доир кушимча чора-тадбирлар тугрисида"ги Фармони[7] иктисодиётда давлат улушининг камайиб бориши ва хусусий мулкнинг ортиб бориши, кичик бизнес ва тадбиркорликнинг ривожланишига хизмат килди десак муболага булмайдди. Хусусан, 2010 йилда иктисодий сохаларда банд булган аёллар сони 5295,1 минг[1] кишини ташкил килган булса, 2015 йилга келиб 5964,3 минг [1]кишини ташкил этган. Бу эса мазкур даврда аёлларнинг улуши 1,12 баробарга ортганидан далолат беради.

"Халк билан мулокот ва инсон манфаатлари йили" деб номланган 2017 йилда жамоатчилик назорати гурухлари тузилиб, хотин-кизлар хаётидаги ва тадбиркорлик фаолиятидаги муаммолар урганлиди. Йил давомида жами 5 миллиондан ортик хонадонга кириб, уларнинг муаммоларини хал этиш чоралари курилди. Жумладан, 22 мингта оилада ажралишнинг олди олинди, 36 минг фукаро ишга жойлаштирилди, 14,5 минг юртдошимизга имтиёзли кредит олишда кумаклашилди[9]. Бу каби олиб борилган ишлар хотин-кизларни ижтимоий-иктисодий ва сиёсий хаётдаги иштирокини ошишига туртки булди.

ХУЛОСА

Хулоса килиб айтадиган булсак, Узбекистон республикасида мустакилликнинг дастлабки йилларидаёк хотин-кизларни тадбиркорлик фаолиятига кенг жалб килишга каратилган куплаб конунлар, карорлар, фармон ва фармойишлар ишлаб чикилди. Бу

каби конуний асослар юртимизда хотин-кизлар фаоллигини оширди, уларни тадбиркорлик фаолияти билан бевосита шугилланишига кенг имкониятлар яратди. Мустакилликнинг дастлабки йилларида тадбиркор аёлларга аҳоли томонидан салбий қаралган бўлса, ҳозирги кунда келиб уларнинг фаолияти ижобий қабул қилинмоқда. Бу эса юртимизда ҳам аёллар ва эркаклар тенг ҳуқуқли эканлигини, жамиятда аёлларнинг иштирокини ҳам ортаётганлигини курсатиб беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Балтабаева М.М. Ўзбекистон Республикаси хотин-кизларининг кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантиришдаги иштироки (1991-2019 йиллар) мавзусидаги Автореферати. Андижон-2019. 16-бет.

2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий истикболининг асосий тамойиллари. 3-жилд. - Тошкент:Ўзбекистон, 1996.-Б.117.

3. Каримов И.А. Бунёдкорлик йулидан. 4-жилд. - Тошкент: Ўзбекистон, 1996. - Б. 163.

4. Оила кодекси, Меҳнат кодекси, 1993 йил 3 майда Ўзбекистон Республикасининг "Меҳнатни муҳофаза қилиш тугрисида"ги [^]онуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1995 йил 2 мартдаги "Ўзбекистон Республикасининг давлат ва ижтимоий қурилишида хотин-кизларнинг ролини ошириш чора-тадбирлари тугрисида"ги Фармони, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1999 йил 12 апрелдаги "Оила кодексини амалга ошириш зарур бўлган меъёрий ҳужжатларни тасдиқлаш тугрисида"ги 171-сон қарори, 14 апрелдаги "Хотин-кизларга қушимча имтиёзлар тугрисида"ги [^]онун, Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 25 январдаги "Аёллар ва усиб келаётган авлод соғлигини мустахкамлашга доир қушимча чора-тадбирлар тугрисида"ги 32-сон, 2002 йил 5 июлдаги "Оилада тиббий маданиятни ошириш, аёлларнинг соғлигини мустахкамлаш, соғлом авлод туғилиши ва уни тарбиялашнинг устувор йуналишларини амалга ошириш чора-тадбирлари тугрисида"ги 242-сон қарорлари, 2000 йил -"Соғлом авлод йили"да, 2001 йил - "Оналар ва болалар йили"даги Давлат дастурлари, "Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисига сайловлар тугрисида"ги Қонунга сиёсий партиялардан курсатиладиган депутатликка номзодларнинг камида 30 фоизини аёллар ташкил этиши тугрисида меъёرنинг киритилиши шулар жумласидандир.

5. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси томонидан 2018 йилда тайёрланган махсус маълумот.

6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Хусусий тадбиркорлик, кичик бизнесни ривожлантиришни янада рағбатлантириш чора-тадбирлари тугрисида"ги Фармони //Халқ сузи, 1998 йил 10 апрель.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Тадбиркорлик фаолиятининг жадал ривожланишини таъминлашга, хусусий мулкни ҳар томонлама ҳимоя қилишга

ва ишбилармонлик мухитини сифат жихатидан яхшилашга доир кушимча чора-тадбирлар тугрисида"ги Фармони //Халк сузи, 2016 йил 6 октябрь.

8. Узбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 24 августдаги "Кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликни янада ривожлантириш учун кулай ишбилармонлик мухитини шакллантиришга доир кушимча чора-тадбирлар тугрисида"ги ПФ-4354-сонли Фармони (Электрон ресурс). Кириш режими: <http://www.lex.uz/rudocs/> .

9. Узбекистон Хотин-кизлар кумитасининг жорий архив маълумотлари. 2017 йил, 17-жилд, 30-варак.

10. Узбекистон Миллий энциклопедияси. - Тошкент: Давлат илмий нашриёти, 2006. - 11-жилд. -Б.393.